

KÖNYVTERJESZTÉS ÉS KÖNYVKERESKEDELEM SZEGEDEN 1835-BEN

A könyvek, újságok iránti érdeklődés, a nyomtatott betű elterjedtségének mértéke a kulturáltság legfontosabb mutatói közé tartozik, s igen szoros összefüggésben van a polgári fejlődés előrehaladásával.

A XVIII. század végi Szeged kisszámú könyvforgató értelmiségének, kereskedő és iparos rétegének összességében csekély és kevés változatosságot mutató igényeit még könyvkereskedés nélkül is ki lehetett elégíteni. A vásári ponyvaárusok és főként a szintén sokat vásároló *könyvkötők* terjesztő tevékenysége elegendőnek bizonyult. „Ezen városban egy Kibling Joseff nevezetű Könyv Kötőn kívül, aki ugyan tsak könyvei árulása végett vásárookra szokott járni, sem Könyv Nyomtató, sem áruló bolt nem található” — jelentette a szegedi városi tanács 1792-ben és a következő esztendőben a Budán székelő helytartótanács rendeletére.¹

Az 1830-as évek derekára ezen a területen is nagy változások történtek. Korábbi helyzetét megerősítve az 1825-ben 32 000-nél is több lakost számláló Szeged városa jelentős iparosságával (1830: mester, segéd és inas együtt 2728 személy)², nagyarányú gabona-, fa-, dohány- és állatkereskedelmével vezető szerephez jutott az ország déli részének gazdasági életében. Iskoláival, főként nagy hírű gimnáziumával, s nem utolsósorban az 1801-ben felállított Grün-nyomdáival, Dél-Magyarország legfontosabb kulturális gócpontjává vált. A város lakosságának polgárosodását a szellemi élet fokozódó differenciálódása, a reformkori Magyarország pezsdülő irodalmi és tudományos életébe való bekapcsolódás, a politikai érdeklődés megélénkülése követte. Ennek a tanúja az, hogy általában megnőtt a könyvek, hírlapok iránti kereslet, amelyre alapozva sor kerülhetett a mai értelemben vett könyvkereskedelem megindulására.

A Szegeden terjesztésre került könyvek többnyire nyilván nem helyben nyomtatott sajtótermékek voltak, mint az alábbiakból is kiténik. A pesti, bécsi, pozsonyi, debreceni nagyobb nyomdák készítményei mellett azonban a helyi és környékbeli igényeket kielégítő Grün-nyomtatványok jelentős elterjedtségre juthattak. Ennek bizonyítékakul közöljük a Grün-tipográfia 1834-ben készített munkáit feltüntető jegyzékből azokat az adatokat, amelyek a példányszámot is feltüntetik. A teljességre törekvő, ritka értékű jegyzéket — amely korábbi vagy későbbi évekből nem maradt fenn — Grün János sajtókezelő állította össze.³

¹ Szegedi Állami Levéltár (ezután: SZÁL), Szeged város tanácsülési jegyzőkönyvei 1792. 1658. sz., 1793. 1139. sz. Ez a könyvterjesztő módszer hosszú időt átfogó hagyománnyá vált. (A nagy hírű gyomai nyomdász, Kner Izidor édesapja még az 1860–70-es években is művelte. Vö. Kner Izidor: Félévszázad mesgyéjén 1882—1932. Gyoma, 1931. 9—11.)

² Reizner János: Szeged története III. Szeged, 1900. 473.

³ SZÁL Szeged város tanácsának iratai (ezután: Tan. ir.) 2520/1836. Die Buchdruckerey-
Arbeiten im Jahre 1834.

A lista tanúsága szerint *a tankönyvek* túlnyomórészt 150 példányban (Propositiones ex Algebra, Állítások a Magyar Nyelv tudományából, Propositiones ex Historia Universalis, Propositiones ex Metaphysica applicata stb.), néhány esetben csak 125 példányban, egy alkalommal pedig 300 példányban készültek ebben az esztendőben. (Ez utóbbi: Veriverbia duodecim, quae collegit et edidit Josef Rátz etc.) A korabeli szokás és kialakult gyakorlat szerint minden nagyobb és erőteljesebb gimnázium külön tankönyvet használt. A Grün-nyomda termékeinek mennyiségét így a helybeli tanulólétszámból adódó kereslet szabta meg. (A csanádi egyházmegyei sematizmus ugyanakkor 400 példányban került kinyomtatásra.) A nagy népszerűségnek örvendő *vásári ponyvák* egyenkénti példányszáma legalább 150, nemegyszer azonban többszöri utánnyomással 450, ritka esetben 600 is lehetett egy év alatt. (1834-ben pl. 450 példányban készült a Grün-műhelyben a „Dómi, az amerikai majom”, 600-ban a „Fölkelt magyar nemesek”.) Az 1804 óta évenként kiadott Grün-féle *kalendárium* a listában nem szerepel ugyan, Novák László szerint azonban elérte a negyven-ötvezres példányszámot is,⁴ s a vásári árusok útján a nyomda közvetlenül terjesztette. A jegyzék alapján hozzávetőleges képünk lehet a szegedi könyvfogyasztásról. A más városokból Szegedre hozott könyvmennyiséget sajnos, még felbecsülni sem lehet.

A szegedi könyvterjesztésben az 1830-as évek közepe hozott minőségi változást. 1835 január első napjaiban kérelem érkezett a városi tanácshoz Vimmer Sebestyén és Lengenfelder Mihály helybeli fűszerkereskedőktől, akik ellen korábban engedély nélküli könyvterjesztés és közvetítés miatt vizsgálat indult. A beadványból kiderül: A két kereskedő — a keresletet jó érzékkel felismerve — már két esztendeje foglalkozott azzal, hogy előjegyzés, aláírási ív körözése vagy címszerinti kérés alapján megrendeléseket vett fel olyan könyvekre, amelyeket csak Pesten vagy Bécsben lehetett beszerezni. A megrendelt könyveket a Szegedre szállított boltbeli „portékákkal” együtt hozták a városba, s az előjegyzők „a szokott kereskedői provisio és költség megtérítése mellett” átvették.⁵ Vimmer és Lengenfelder gyakorlatilag tehát egyszerű *közvetítésre* vállalkoztak, külön *készletet nem tartottak*. Említett beadványukban nem is kérnek többet e bevált megoldás további engedélyezésénél. A kérelemhez csatolt, támogató nyilatkozat⁶ 34 szegedi értelmiségi és városi vezetőember, tekintélyes polgár aláírásait tartalmazza. (17 a városi tanács tisztviselője vagy „választott polgár”, 5 ügyvéd, 3 katonatiszt, 2 pap, 2 tanító, 1 orvos, 1 gyógyszerész.)

Az első beadványt hamarosan újabb kérelemmel toldotta meg a két kereskedő. Ebben „Nemes Városunk tsinosodását s művelő díszét elő mozdítani” igyekezők, arra is hivatkoznak, hogy nemcsak Szegeden, de a környező megyékben sincs könyvesbolt, s engedélyt kérnek *állandó és „rendes könyv kereskedés” megnyitására*, annak „a Közönségre való nagy haszna minden kételkedést kizárván”. A várostól a helytartótanácsához küldött, ezzel kapcsolatos felterjesztés elmondja, hogy Szegeden két könyvkötő dolgozik, ők árulják az iskolai könyveket is, rajtuk kívül Vimmer és Lengenfelder foglalkozik könyvterjesztéssel. Ezt az állapotot nem tartván megfelelőnek, a városi tanács 1835. március 5-én javasolta: „a nem tiltott és tudományos, avagy köz ösméreteket nevelő munkáknak árulhatásokra” adja meg az engedélyt

⁴ *Novák László*: A nyomdászat története V. Budapest, 1928. 74. Nem hallgathatjuk el, hogy ezt a számot rendkívül túlzottnak tartjuk.

⁵ Vimmer és Lengenfelder könyvesboltnyitási törekvéseiről azonos források alapján a korábbi kutatásban *Inczefi Géza* is megemlékezik: *Szeged műveltségének régi nyomai*. Tiszatáj, 1955. 66—67. Közleményünkben arra törekszünk, hogy az ő adatait bővítsük. A nála közölt fontos szövegeket nem közöljük újra.

⁶ SZÁL Tan. ir. 701/1835. Legfontosabb részeit eredeti szöveggel lásd *Inczefi Géza* i. m. 67.

a helytartótanács, Hivatkozott arra is a szegedi magisztrátus, a folyton gyanakvó felsőség megnyugtatására, hogy a két kalmár „rendes erköltsi életű, és tiltott könyvek árulásával nem foglalatoskodó, sőt a köz tudomány szerint is jámbor magok viseletű és hasznos polgárok lennének.” Végül a reformkor szellemében azt hangoztatja a városi tanács felterjesztése: A könyvkereskedés engedélyezését kívánja „...a köznek Java, a tudományoknak terjesztése, a szükséges esméreteknek öregbithetése, a míveltségi emelkedés, a nyelvészeti és tökéletesedő előre haladás...” A feldolgozások szerint⁷ Vimmer és Lengenfelder megkapták az engedélyt, s ők lettek a város első állandó könyvkereskedői.

Az eddigi kutatásokban nem merült fel, hogy 1835 első heteiben az akkor 22 esztendőös *Grün János*, aki szakmai tanulmányait befejezve hazatért és átvette örök-befogadója műhelyét, a Grün Orbánnak kiadott privilégium érvényesíttetése mellett *könyvkereskedés nyitására is engedélyt kért.*⁸ Ahogy az iratokban szerepel: „Könyvek, Muzsikai s egyéb Mester Művek Kereskedését meg engedtettni esedezik”. A nyomdaprivilégiumot aránylag hamar átruházta Grün Jánosra a helytartótanács, a könyvesbolt engedélyezése előtt azonban előzetes véleményt kért a szegedi tanácstól a fiatal tipográfus magaviseletéről, szaktudásáról, vagyoni helyzetéről. A kedvező válasz alapján az 1835. augusztus 18-án született helytartótanácsi határozatot szeptember derekán közölték Szeged városával:

Értelmes és Gondosok!

Grün János Könyvnyomtatónak Szeged Várossában a kívánt könyvek és hangászi nem Különben más Mester művek boltbeli árulása, f. évi Szt. Jakab hava 17-én ...ide terjesztett Jelentésében felhozott okoknál fogva, tsupán tulajdon személyére, következőképpen minden elidegenítés vagy örökségi Juss nélkül, ha tsak erre felsőbb Helyről különös szabadságot nem nyerne, ezennel olly feltétel alatt meg engedtetik, hogy magát az e részben fent álló kegyelmes Rendszabályokhoz és a Könyv-vizsgálati Királyi Határozatokhoz, a helybéli Oskolák Igazgatója, s egyzersmind Könyv-Vizsgáló által kiadandó Oktatás szerint, szorossan alkalmaztassa...”⁹

Az adatok tanúsága szerint 1835-ben tehát két könyvkereskedés is megnyílt Szeged városában. Grün János a boltengedély birtokában nemcsak saját kiadványainak jobb terjesztésére volt képes, hanem a város és a környék általában jobb könyvellátására is. Arra nincs adatunk, hogy a Wimmer és Lengenfelder-féle könyvüzlet meddig működött.

Szabó Ferenc

⁷ *Inczefi Géza* i. m. 67.

⁸ SZÁL Tan. ir. 1595/1835.

⁹ SZÁL Tan. ir. 2749/1835.

BÜCHERVERBREITUNG UND BUCHHANDEL IN SZEGED IM JAHRE 1835

Nach den vom Ende des XVIII. Jahrhunderts stammenden Quellen befassten sich vor allem die Buchbinder in Szeged mit dem Verkauf von Büchern. Die auf die Jahre um 1830 immer kräftiger werdende Zivilisation, das Breiterwerden des geistigen Lebens der Stadt brachte auch den Anspruch auf eine vorgeschrittenere Form des Buchhandels mit sich. Am Anfang der 1830-er Jahre unternahmen zwei Szegeder Gewürzhändler die Anschaffung der im voraus bestellten Bücher von Pest und Wien und auch ihre Beförderung nach Szeged. Diese zwei Kaufleute bekamen 1835 Erlaubnis von der in Buda — Ofen — residierenden Statthaltereirat zur Eröffnung von besonderen, ständigen Buchhandlungen. Das war die erste Buchhandlung in Szeged. Gleichfalls in diesem Jahr wurde Erlaubnis zum Buchhandel auch dem Szegeder Buchdrucker János Grün erteilt.

Ferenc Szabó